

expedice speculum

Putování za záhadami a zajímavostmi regionu „Zrcadla“

Dolování uhlí v Oslavanech I.

Turisté, kteří přijedou do Oslavan, spatří nejprve haldu strusky, míjí tichý areál bývalé elektrárny a uvidí těžní a vodárenskou věž Dolu Václav Nosek, dříve dolu Kukla. Je to pozůstatek éry dolování uhlí v Oslavanech. V areálu Kukly, ve kterém je dnes kovozávod, hledáme stopy po dřívějším dolování, ale jen obě stavby a nedaleké haldy hlušiny připomínají, že se zde cca 60 roků těžilo černé uhlí.

Důl Kukla, od 1. května 1947 přejmenovaný na Důl Václava Noska, ukončil těžbu uhlí v Oslavanech dne 31. srpna 1973, kdy byl vytěžen

a dílem penězi, „a že to vše upřímně a nemrzutě budou spláceti a konati“. Havíři na Oslavsku nebyli osvobodováni od roboty. Protože na dolech se pracovalo denně 12 hodin, musely za ně vykonávat robotní povinnost ženy a děti.

Po zrušení klášterů v roce 1782 císařem Josefem II. připadlo v následujícím roce oslavanské panství císařské komoře. Dne 17. 3. 1785 byl vystaven propůjční list, který zajišťoval oslavanskému těžářství – vrchnosti na věčné časy výhradní právo dolovat na oslavanském panství kamenné uhlí a ledek. Dne

výdělku naplňovala rychle potřebné množství pracovníků. Přistěhovali horníci tvořili významnou část všech stálých horníků. Hlavní vlna horníků – specialistů se přistěhovala ve druhém desetiletí 19. století. V prvních letech 19. století platil výnos osvobození horníků od vojenské služby, ale stále ještě platila povinnost roboty.

Těžít se začalo štolou na Havírně za obytným stavením, která postupovala směrem ke Zbýšovu. Mimo ni zarazil Johann Müller na druhé straně potoka k Oslavanům důl a nazval jej Janským. Z počátku se těžilo rumpálem, později žentourem. Pro stále záplavy byl důl opuštěn a zaražen nový mezi Padochovem a Zbýšovem a nazván byl Barbora. V hloubce 30 metrů byl opět pro stále zaplavování vodou v roce 1854 opuštěn. Kolem roku 1800 zarazil Jan Bajtista Müller důl Anna ve Zbýšově. Bylo těženo do hloubky 30 metrů. Pro nedokonalost odčerpání důlní vody bylo pro zatápění dílo opět opuštěno.

Po smrti Johanna Müllera v roce 1806 pokračovala s těžbou a vedením podniku jeho žena Anna Müllerová s Antonínem Müllerem, bratrem zemřelého a pak se synem Janem. Dobývala kamencovou břidlici, v Havírně (tehdy zvané Werkhof) postavila dvě pece na vaření ledku. Těžba kamencové břidlice a kamence byla v té době velmi významná a předstihovala těžbu uhlí.

Používání uhlí se vlivem propagace i příkazů postupně rozšiřovalo. V roce 1804 bylo v cihelně dr. Feistmantla v Brně zavedeno pálení cihel uhlím. Dne 15. května 1813 vyšlo nařízení brněnského místodržitelství používat uhlí v okruhu jedné míle (7,58 km) od Brna k pálení cihel. Současně bylo zakázáno pod pokoutou 100 zlatých používat pro pálení cihel dřevo. Nová cihelna Leopolda Smetany u Hajan již byla v roce 1813 projektována na vypalování cihel uhlím. Také průmyslové podniky po instalaci parních strojů (první v Brně r. 1818) zvyšovaly požadavky na dočasnou uhlí. Ve stejné době má velké zásluhy na rozvoji brněnského průmyslu, na zavádění parních strojů a na modernizaci topenišť v brněn-

poslední vůz uhlí. Víme tedy přesné datum ukončení těžby. Okamžitě se naskytá otázka: od kdy bylo uhlí v Oslavanech těženo? Pro odpověď se musíme vrátit o cca 250 let zpět.

V roce 1751 vydává Marie Terezie reskript vybízející vrchnost v Čechách a na Moravě k hledání, k těžení a používání rašeliny všude tam, kde je velká spotřeba dřeva. O dva roky později nabízí hrabě Kořenský nahradit nedostatek dřeva účinnějším způsobem a sice použitím kamenného uhlí tak, jako např. v Holandsku a žádá Marii Terezii o udělení zvláštního privilegia k hledání a těžení uhlí na Moravě. V témže roce byla v Brně provedena první zkouška kamenného uhlí, která měla prokázat užitečnost a nezávadnost při použití.

V roce 1755 se začalo používat uhlí z Oslavan v Moravském Krumlově a Znojmě. Z počátku bylo uhlí sbíráno s povrchu do brašen a sypáno na hromady nebo na formanské vozy. Po roce 1755 začala oslavanská vrchnost s těžbou uhlí na výchozech ve stráních v Balinech, Zaklášteří, Verpachu a v roklí pod Anenskou. V té době patří oslavanské panství Klášteru králové na Starém Brně. V roce 1763 otevřela abatýše Antonie de Ulrici naproti zámku štolu Anton. Postupně bylo nutné začít s hornickou činností za pomoci primitivních pomůcek, dlát a perliků. Vykopané uhlí nebo hlušina byla vytažována na povrch v koších nebo kbelících pomocí rumpálu. Velké potíže způsobovalo zavodňování kutísek. Proto po dosažení asi 30 metrů byla kutiska opuštěna a zaražena další.

Po roce 1764 se začíná pod vedením vrchnostenského správce Franze Riedla těžít na Oslavsku cíleně. Byl za to odměněn zlatou medailí Marie Terezie. K panství Oslavany patřilo v té době sedm obcí a jedna samota. Pro dolování byly rozhodující Oslavany, Nová Ves, Padochov a Zbýšov.

V roce 1771 bylo císařem Josefem II. zrušeno nevolnictví a vrchnost s poddanými uzavírala robotní kontrakty. O dva roky později byl takový kontrakt uzavřen také mezi oslavanskou vrchností a poddanými, ve kterém se poddaní zavazují povinnost roboty konat dílem prací

vírna). Dne 16. dubna 1800 kupuje Jan Bajtista Müller od oslavanského těžářství (oslavanské vrchnosti) všechny oslavanské doly za 40.000 zlatých a získává výsadní právo těžby na oslavanském panství i s privilegiem – na věčné časy. Kupní smlouva byla dne 20. června 1800 zanesena v Zemských deskách.

J. B. Müller zprvu těžil kamencovou břidlici a břidličné lupky, z nichž se získává ledek. Postupně však získává na důležitosti uhlí. Z počátku zaměstnával asi dvacet pracovníků, jejich počet rychle vzrůstal a v roce 1830 již zaměstnával asi 300 dělníků. Nová možnost

ských textilkách, Ferdinand Rittler, správce rosických dolů. Jeho zásluhou byly několikanásobně zvýšeny požadavky i těžba uhlí v rosicko-oslavanské pánvi.

Müllerová vytěžila ve vojenském roce (od září 1822 do října 1823) 38.618 centýřů uhlí a 614 centýřů ledku. Centýř byl 56 kg, převedeno na metrické míry bylo vytěženo uhlí 21.626 tun a 343 tun ledku.

Mimo potíží s důlní vodou hrozilo horníkům ještě další nebezpečí a sice plyny a požáry. Dne 13. dubna 1820 došlo na dole Barbora k důlnímu neštěstí - „špatným povětrím“ bylo usmrceno 10 horníků. V pro-

tokolu ze dne 19. září 1820 je zaznamenáno: „...neboť v trati mezi Mašinou a Barborem zuří požár uhlí a celou jámu včetně obou stolových tratí sv. Barbory naplňuje smrtícím plynem, kterým deset mužů přišlo o život.... K zamezení a odvrácení rozšíření tohoto smrtícího důlního povětří do celého důlního pole sv. Barbory, byly poblíž šachty Barbory štoly zazděny.“

V roce 1830 otevírá Anna Müllerová se synem Janem Danielem Müllerem opět důl Anna. Šachta je vybavena už strojním zařízením. Další doly patří Müllerům - Barbora a Antonín - jsou v té době opuštěny. Ve společnosti pracuje 300 dělníků. O dva roky později Anna Müllerová zemřela a doly přebírají synové Jan Daniel a Antonín, později se syny Jana Daniela Františkem, Janem a Theodorem.

V roce 1839 bylo Brno spojeno s Vídní železnicí. Tím byl zajištěn důležitý předpoklad pro další odbytí uhlí. O čtyři roky později si majitelé dolů stěžují společně na podvodny při prodeji uhlí z Oslavan a Rosic, které provádějí vozkové, kteří vozi uhlí do Brna. V roce 1846 začínají Müllerové podnikat v Krkonoších - v Začleři, kde Jan Daniel Müller koupil doly.

Kolem roku 1850 otevírá společnost Müllerův nový důl, nazývaný Müllerova šachta „Mašinka“

(Mašina je jiný důl), která byla vybavena parním strojem z Fulneku. U šachty byla postavena také parní pila a mostní váha. S velkým nákladem byla pořízena podzemní ventilace proražením větracích štol (od 1850 větrací šachta Karolí mezi doly Annou a Simonem).

V roce 1848 začali hloubiti bratři Jan a Antonín Müllerové a v roce 1853 otevřeli důl Simson ve Zbýšově, který byl vybaven nejmodernějšími stroji (strojovna, kotelna, parní pila). Ve stejném roce bylo uděleno povolení k výstavbě roubené noclehárny pro přespolní.

V letech 1854-57 měl závod Müllerův hlavní těžební doly Mašinu, Annu a Simson, ve kterých se těžilo uhlí jen nejlepší kvality, uhlí znečištěné bylo ponecháváno v dolech. V roce 1859 byla u dolu Anna vybudována koksovna, v letech 1870-72 byla podstatně rozšířena.

V roce 1851 byl dokončen projekt železniční dráhy Brno - Zastávka, který uvažoval o propojení až na oslavanské doly. Privilegium - koncesní listinu podepsal císař František Josef I. 15. ledna 1854. Dráha, která se nazývala „Uhelná“ byla uvedena do provozu 2. ledna 1856. Bylo tak zajištěna rychlá přeprava uhlí do Brna. Dne 10. srpna 1862 byla zprovozněna vlečka do Zbýšova až k dolu Simson. Úsek k dolu Anna byl otevřen 5. ledna 1873. Přesto, že v žádosti bylo uvedeno propojení až k Nové Vsi, tato část vlečky nebyla realizována, protože v roce 1873 se v Oslavanech ani u Nové Vsi netěžilo.

Specifický význam pro odvod-

Dědičná štola

nění dolů měly Dědičné štoly. Z názvu je zřejmé, že svému účelu, tj. odvodňování a zamezení přítoku do dolů, sloužily několik let nebo generací. Ražení Dědičné štoly (Erbštola), od 1. dubna 1851 v Zaklášteří směrem na Zbýšov trvalo celkem 28 let. Byla dlouhá 3 082 metrů, odvodňovala celý jižní revír a podchycovala ve Zbýšově sloje v hloubce 130 metrů. Byla výdušná. Ražena byla od řeky Oslavy k jámě Charlota, z Havírný pokračovala dále k severu. Nárůstem převýšení terénu byly zakládány nad úrovní Dědičné chodby další horizontální směrná díla. Takto byly založeny blíže k povrchu chodby Xaverský, Christofori a Karolí. Chodba pokračovala až k jámě Anna ve Zbýšově. Ražení chodby bylo společnou akcí podnikatelů Müllera, Kleina a Baumgartena. Vláda tyto stavby podporovala dotacemi. K významu Dědičné štoly se ještě vrátíme.

Důl Anna z roku 1875

Dne 8. června 1860 došlo na dole Františka v Padochově (nepatřil Müllerům) k výbuchu třaskavých plynů, při kterém zahynulo 53 horníků. Bylo to největší důlní neštěstí v historii celého revíru. Výnosem baňského hejtmantství ze dne 22. července 1860 byla správa dolu Františka vyzvána, aby zahájila nařízenou stavbu druhé šachty pro důl Františka. V srpnu 1861 byla zaražena v Oslavanech na konci těžebního pole dolu Františka nová větrací a odvodňovací šachta. Z počátku nesla název „Nová“, později důl Kukla. V roce 1865 byla tato šachta uvedena do provozu.

Proč název Kukla? Jedna z pověstí praví, že když tudy utíkaly jeptišky z oslavanského kláštera do Brna, ztratila zde svou pokrývku hlavy oslavanská abatýše. Nestáčila jí už zvednout a jen zavolala

„Moje Kukla“. To srdcervoucí zvolání „kukla“ slyšitelné až do údolí, přivedlo místní zbožné lidi k tomu, aby kopci začali říkat Kukla

Pro neshody mezi bratry, ale hlavně proto, že Innerbergská společnost předložila Müllerům velice výhodnou nabídku, prodává Jan Daniel Müller dne 1. dubna 1869 své doly Innerbergské společnosti ve Vídni za 2.200.000 zlatých. Oslavany tímto prodejem hodně ztratily, protože dříve se odváděla daň z podnikání do Oslavan. Po prodeji se odvádělo do Oslavan pouze 34%, zbytek do Zbýšova a Padochova. Müllerové přesunuli své zájmy do Krkonoš, kde v Začleři již měli zavedeno kamenouhelné těžářstvo bratří Müllerů, ve kterém pracovalo v roce 1869 250 horníků. V roce 1895 pětset dělníků a roční těžba činila 70.000 tun uhlí. Jan Daniel zemřel roku 1875, jeho syn Jan zemřel v roce 1901. Oba zemřeli v Havírně. Ke všeobecnému výprodeji Werkhofu dochází v roce 1892. Ěru rodiny Müllerů připomíná část Oslavan zvaná Havírna, kde jsou jimi postavené budovy i se vstupní branou velkou nezměněny. Kolem roku 1860 si postavili majitelé dolů Müllerové svůj malý „hřbitůvek“. Upravili terén, vybudovali 5 prostorných hrobek, do kterých pohřbívali své mrtvé. Postavili také kapli sv. Barbory. V roce 1959 byl hřbitov rodu Müllerů zrušen, hrobky srovnány a náhrobní desky Müllerů jsou uloženy v kapli sv. Barbory. Snad si mrtví zasloužili větší úctu, když jako živí se postarali o povznesení Oslavan.

Protože Müllerové disponovali velkým majetkem, mohli vypomoci i mimo dolování. Jan Daniel Müller přispěl značnou částkou postizeným v Ivančicích při velké povodni roku 1862, ve Zbýšově financoval postavení fary, roku 1871 se podílel na výstavbě veřejné nemocnice v Ivančicích. František Müller založil v oslavanské škole první školní knihovnu - zakoupil přes 200 knih. Theodor Müller přispíval k zakládání škol, zasloužil se o stavbu školy ve Zbýšově a v Ivančicích vystavěl hospodářskou školu.

Tento článek je stručným popisem vývoje dolování v Oslavanech, končí prodejem dolů Müllerova těžářství. Článek o dalších zajímavostech dolování v oslavanské oblasti je připraven. Jiří Široký

Použitá literatura:
• Plichová J., 2002, Rosicko-Oslavanská černouhelná pánev datech
• OKNO - různá čísla několika ročníků
• Rejl L., 2001, Oslavanské pověsti

Kaple sv. Barbory postavená rodem Müllerů